

Biró A. Zoltán:

Kormányon a kisebbség
A kormánybalépés egy éve a magyar-magyar
reláció szemszögéből*

Másfél éve már, hogy az RMDSZ belépett a romániai kormánykoalícióba. Annak ellenére, hogy egy kisebbségi párt kormánybalépése a romániai politikai/közéleti mező felől nézve rendkívüli eseménynek számít, sem a kormánybalépést, sem pedig az egyéves évfordulót nem kísérték módszeres, alapos elemzések. A romániai magyar közélet, a romániai magyar média gyakorlatilag hallgat erről a témáról, miközben a román közélet és média elemzések hosszú sorát produkálta a román kormány egy évéről. A magyar médiákban elhangzott/leírt igen kis számú mérlegkészítő anyagból az egyik oldalon kiemelkedik néhány kisebb méretű bíráló, kritizáló publicisztikai írás. A cikkek szerzői nem újságírók, nem politikai elemzők, hanem politikai „ellenfelek”, a kormánybalépést egy évvel ezelőtt is, most is ellenző közéleti személyek. A másik oldalon, a tárgyilagos vagy pozitív értékelések oldalán még kevesebb anyagot találunk. Néhány rövid interjú az RMDSZ vezetők részéről, amelyek gyakorlatilag nem foglalnak össze semmit, hanem csupán csendes mentegetőzések. Ezek szerint: nem lehetett többet elérni; ha nem lépünk be, akkor sokkal rosszabb lenne, mert nem lenne beleszólásunk a dolgokba; az RMDSZ-től tisztes teljesítmény az is, hogy helytállt, kibírta a gyűródést; ez az év még csak a tanulás éve volt;

* A tanulmány eredeti megjelenési helye: Biró A. Zoltán: *Stratégiák vagy kényszerpályák. Tanulmányok a romániai magyar társadalomról*. Csíkszereda, Pro-Print, 1998., pp. 139–156.

türelemmel kell lennünk, ha valamit el akarunk érni, s ehhez idő kell még; sokat dolgoztunk a nem kisebbségi területeken is, de ez nem látszik eléggé; a bejutás, a bent levés már önmagában olyan tény, amelyet pozitívan kell értékelnünk stb, stb.

A kis számú, rövid terjedelmű és óvatos minősítéshez nem társulnak elemzések sem a romániai magyar társadalom egy évéről, sem pedig a kormánybalépő elit tevékenységéről. Inkább az egy évvel ezelőtti vitához szállítanak újabb pro-, illetve kontra érveket. Ahhoz a vitához, amely a belépést igenlő, illetve a belépést ellenzők tábora között alakult ki a kormánybalépés pillanatában, s amely – megfogalmazásmódja, érvrendszere alapján – inkább hitbéli és magatartásbéli vita volt, mintsem gyakorlati elképzelések és stratégiák ütköztetése.

Több oka is lehet, hogy a mérlegkészítések elmaradtak. Feltételezem, hogy maguk a kisebbségi társadalom elemzői (ha vannak ilyenek) sem tartják fontosnak az összegzések és értékelések elkészítését, mert ezeknek a produktumoknak igazából sehol nincsen piacuk. A saját elit nem szívesen néz az ilyen „visszapillantó tükörbe”, a saját társadalom nem szokott hozzá az elemző szövegekhez, még tágabb körben egy nemzetiség helyzete általában csak annyiban fontos, hogy fenyeget-e etnikai konfliktussal vagy sem.

Mérlegkészítésre – legalábbis kisebbségi szemszögből – ugyancsak volna indok bőven. Talán kívülről nem nagyon látszik, de a társadalmi folyamatok változása terén Románia igencsak „mozgalmas” ország. Az ügyek alakulása szempontjából pedig végképp nem mindegy, hogy a nagy számbeli és még nagyobb szimbolikus súllyal rendelkező magyar kisebbség érdekképviselője a kormányprogram teljesítésén fáradozik-e, vagy a nagy panaszkodó és feljelentő szerepét játssza. Nem mindegy ez az úgynevezett magyar-magyar reláció szemszögéből sem.

I.

A kisebbségi társadalom működésében egész sor olyan mozzanat és folyamat van, amelyek kimondottan a kisebbségi helyzet termékei, s

amelyek a kisebbségi társadalom működését jelentős mértékben befolyásolják. Ilyen „nemzetiségformáló” összetevők például az alábbiak:

- az önreprezentáció (az öndefiníció) fölfokozott jellege;
- a saját kisebbségi társadalmi nyilvánosság megteremtésére való erőteljes törekvés;
- az elit és a szélesebb társadalom közti viszony szabályozásában a diszkurzív mező túlhangsúlyozott szerepe;
- az anyaországhoz és a többségi nemzethez való viszonyulás erős életforma-szabályozó szerepe.

Nyilvánvaló, hogy ezek a mozzanatok – működésmódjukat tekintve - elsősorban az életvezetés mentális/szimbolikus szférájához tartoznak, s ezen belül is a kisebb vagy nagyobb léptékű társadalmi nyilvánosság-hoz. Ennek ellenére nagy hatást gyakorolhatnak a gondolkodásra, az egyéni magatartásokra, a döntésekre és a cselekvésekre is.

Ezeknek a „nemzetiségformáló” mozzanatoknak a nemzetiségi társadalmat befolyásoló szerepe változó lehet attól függően, hogy a kisebbségi társadalom egy adott időszakban inkább merre tart (az anyaország fele vagy a többségi nemzet fele, esetleg egy harmadik fókusz fele), és attól függően, hogy a szóbanforgó kisebbségi társadalom az önreprezentációt éppen mennyire tartja vitális szükségletnek.

A fentebb elmondottak elemzésünk tárgya szempontjából igen fontosak. **A többségi nemzettel való együttműködés időszeke ugyanis olyan kihívást jelentett, amely jelentős mértékben megváltoztatta ezeknek a „nemzetiségformáló” mozzanatoknak a korábbi működését és szerepét.** Ebből következik az, hogy számba lehet venni azokat a következményeket, amelyek az egy irányba való elkötelezettség (ti. a román kormányzó elittel kötött együttműködési megállapodás) nyomán a kisebbségi társadalomban bekövetkeztek.

A többségi nemzet politikai pártjaival való kormányzási koalíció a nemzetiségi társadalom működésére nézve akkor is nagyon fontos módosulásokkal járhat, ha ezeket a kisebbségi elit nem veszi észre vagy nem vallja be. Példaként elegendő, ha arra a változásra gondolunk,

amelyet a sérelmi diskurzusról való lemondás okoz a kisebbségi nyilvánosságban vagy a kifele irányuló kapcsolatokban.

A következőkben azokat a fontosabb változásokat veszem számba, amelyek a kormánybalépés folyamányaként a „nemzetiségformáló aspektusok” terén az elmúlt egy évben megjelentek.

„Ki megy és ki nem megy Bukarestbe?” avagy az elit kétpólusúvá válása

Az elmúlt év legfontosabb szemmel látható mozzanata kétségkívül az, hogy **a romániai magyar elit kétpólusúvá vált.** Ez a tagolódás alapvetően meghatározza a közeljövőben a romániai magyarság érdekvépviseleti retorikáját és gyakorlatát.

A közéleti beszéd a határt általában a kormánybalépők és a kormányba nem lépők között húzza meg. Valójában a határ nem pontosan a belépők és a kimaradók között van. A belépők között és azok holdudvarában nem egy olyan személy is van, aki nyíltan ellenzi a kormánybalépést, a kimaradók között pedig szép számmal vannak olyanok, akik átmenetileg az ellentáborba sodródtak, de nem ellenzik a kormányzati részvételt. Az elit kétpólusúvá válása sajátos mentális és magatartásbeli probléma. Lényegét a romániai magyar elit mindenkori „hamleti” kérdése adja: Kell-e/szabad-e a magyaroknak a román kormánnyal politikai/társadalmi kompromisszumot keresni/kötni, vagy sem?

A kérdés kiéleződésére azért is érdemes figyelmet fordítani, mert igen sajátos „belpolitikai harcról” van szó. A romániai magyarság ugyanis mind a mai napig nem szól(hat) bele saját közéleti/politikai elitje kiválasztásába (legfeljebb csak néhány tucat polgármester esetében). Rendszerint RMDSZ-listákra szavaz, a belső választást évek óta halogatják. Ezért az elit kétpólusúvá válása és politikai „küzdelleme” (némi szimpátiakereső közszerepléstől eltekintve) úgymond zárt ajtók mögött zajlik.

Ha közelebbről megvizsgáljuk egyik vagy másik tábor prominens személyiségeinek magatartásait, akkor azt tapasztaljuk, hogy **két tényezőcsoporthoz függvényében kerülnek az elit tagjai egyik vagy**

másik táborba. Amikor az elit egyik vagy másik tagja arról dönt, hogy melyik pólushoz milyen mértékig kapcsolódjon, előzőleg mindkét tényezőcsoportot alaposan mérlegeli.

Az egyik tényezőcsoportot olyan elemek alkotják, amelyek a **Konjunkktúra** fogalomkörébe sorolódnak. Ilyen elem lehet például:

- hazai karrier lehetősége (közéleti, gazdasági, hivatali)
- magyarországi háttértámogatás fölismerése
- emigráns körökből érkező támogatás fölismerése
- személyes szakmai érvényesülés lehetőségének érzékelése
- a várhatóan kialakuló romániai euro-lobbihoz való tartozás reménye stb.

A konjunkktúra elemeire való alapozás bármelyik táborhoz való csatlakozást eredményezheti. A választást az dönti el, hogy az elit szóbanforgó tagja alapvetően melyik támogatási háttér és felemelkedési pálya mellett dönt, illetve milyen mértékben, milyen megosztás szerint merít egyidőben több forrásból. Ezek az elemek olymódon vetik fel az alapvető kérdést, hogy **„Kell-e/érdemes-e a románokkal együtt dolgozni, vagy nem?”**

A másik tényezőcsoportot az **Etnikai sztereotípiák** alkotják. Ezek az elemek olymódon vetik fel a kérdést, hogy **„Illik-e/szabad-e a románokkal alkut kötni, vagy nem?”** Az etnikai sztereotípiák természetesen nem egyszerű sztereotípiaként jelennek meg a döntés elé kerülő elit viselkedésében vagy érvrendszerében, hanem korábbi, modelljellegű kulturális mintaként. Ilyen elemek lehetnek például akár pro akár kontra jelentéssel a korábbi hasonló döntési helyzetek személyekhez köthető példái (pl. a kolozsvári magyar egyetem jogfolytonossága körüli viták „élő” példái 1948-ból, a Petru Grozával folytatott egyezkedések, a romániai magyar médiák újraindulását vagy születését kísérő alkuk történetei, az 1968-ban Ceaușescuval folytatott nagy egyezkedés tanulságai stb.). A „történelmi hagyomány” szabályozó szerepe sok esetben jóval korábbról datálódik. Fontos elem az egyéni etnikai sztereotípiák kialakításában a családi neveltetés, egy-egy magyar iskola vagy tanár személyisége. Nagyon jelentősek (és többnyire rejtettek) az egyéni karrier során elszenvedett, a „román hatalom”

számlájára írható személyes sérelmek. Nem utolsósorban pedig az ideológiai meggyőződések.

Az elmúlt év kétségkívül legfontosabb társadalmi eseménye az, hogy **a kormánybalépés ténye** a romániai magyar közéleti elit minden tagjánál előtérbe hozta a fent említett két tényezőcsoportot, s **kikényszerítette a „habituális választást”**. Gyakorlatilag mindenki eldöntötte, hogy az együttműködéshez vagy a távolmaradáshoz áll-e közelebb. Különösen kiélezte a döntési helyzetet az, hogy a fölkínálkozó kormányzati funkciókba nem volt elég jelentkező, és sokan eljátszottak a személyes kormányzati szerepvállalás gondolatával. A döntési kényszer nem azt jelenti, hogy az elit minden tagja jelenleg abban a táborban áll, ahol lenni szeretne, s azt sem, hogy mindenki explicit módon megfogalmazta a hovatartozását. A súlypontok (a két pólus) létezése és **a hovatarozás iránya** azonban mindenki számára egyértelmű.

Mivel a romániai magyar elit meglehetősen zárt csoport, s ugyanakkor a nagylétszámú kisebbségi politikai intézmények fölfuttatása miatt (SZKT, SZET, területi RMDSZ szervezetek, más országos intézmények stb.) közéleti szereplőkből „túlkínálat” van, nem várható az, hogy a fiatalabb korosztály, valamiféle „ifjútörök” csoport felbukkanása megzavarja ezt a kétpólusú helyezkedést. Ezért a mai elrendeződés várhatóan hosszabb életű lesz. A két pólus közti habituális ellentét pedig jelentősnek és átléphetetlennek ígérkezik. A kérdés az, hogy melyik csoportnak milyen természetű és mekkora hatalma lesz azt mondani, hogy ő és csakis ő a romániai magyarság legitím képviselője. Az 1997-es évről azt mondhatjuk, hogy a romániai magyar elit számára egyfajta „rendezettségi állapotot” kényszerített ki. Az 1994-es magyarországi kormányváltás „összezavarta” a romániai magyar elitet, s többé-kevésbé eredményes egyéni megoldások sorozata jelent meg. Az 1997-es évben a kormánybalépéssel kikényszerített habituális döntés pedig mederbe terelte a parttalan egyéni kísérletezéseket. Mivel az elit kétpólusúvá válása a kapcsolati tőkék rendeződése (fókuszálódása) mellett igen sok magatartásbeli, ideológiai elemet is felszínre hoz, tulajdonképpen azt lehet mondani, hogy 1997-ben az eliten belül megteremtődött a pártalapítás talán legfontosabb feltétele.

A kormánybalépés nem hozta lázba az embereket

Ha azt kívánjuk megvizsgálni, hogy a lenti társadalom hogyan tekint a kormányban levés évére, illetve a kormánybalépő RMDSZ elitre, akkor két igen fontos kiindulópontból nem feledkezhetünk meg.

Az első: a lenti társadalom az 1994-es magyarországi kormányváltásra jobban odafigyelt, mint az RMDSZ 1996-os kormánybalépésére. Ebbe természetesen belejátszott az is, hogy a magyarországi kormányváltás a kisebbségi társadalmi nyilvánosságban nagy teret kapott, ezzel szemben az RMDSZ kormánybalépéséről alig esett szó. De a kormánybalépés „alulértékelésébe” kétségkívül belejátszott a lenti társadalomnak az a jól ismert attitűdje is, miszerint „az elit létezése nagyon fontos, de nem kell sokat várni tőle”. Ezt a magatartást a romániai magyar társadalom eddig mindig igazolta: szavaz és azonosul, de nem kér számon szinte semmit. Tény az, hogy a kormánybalépés nem hozta lázba a lenti társadalmat, s ez a társadalmi közeg egy esetleges kilépést is úgymond sztoikusán fog tudomásul venni.

A másik igen fontos kiindulópont: a lenti társadalom soha nem bízott és ma sem bízik igazán abban az elitben, amely együttműködési alkut köt a bukaresti (aktuális) vezetéssel. Nem kifogásolja, sőt alkalomadtán hasznót is húz belőle, de érzelmi/ideológiai síkon nem azonosul vele.

A fentebb bemutatott két kiindulópont ismeretében nem kell csodálkoznunk azon, hogy amennyiben az elit kétpólusúvá válik (s ez történik ma), akkor **a lenti társadalomnak – kimondva-kimondatlanul – a kormányból kimaradtak fele híz a szíve**. E magatartás mögött régi történet áll, amelybe bele van kódolva a román-magyar relációnak a hétköznapiak síkján érvényre jutó változata. A jelen helyzet lényege az, hogy a kormánybalépő elit (még pontosabban: a kormánybalépés gesztusa) a lenti társadalom szemében nem nyer (magától a belépés gesztusától) azonnali és egyértelmű legitimitást. Magyarázhat a belépő elit amit akar (de nem is magyaráz), érvelhet a média ahogy neki tetszik (de nem is érvel), a lenti társadalom tudja, amit tud, és az azonosulással kivár. Nem szembehelyezkedik, nem azonosul, hanem kivár.

A kormánybalépő elit a lenti társadalom számára bizonyos értelemben veszteséget jelent: egy korábban nagyon fontos és erős mentális/szimbolikus fókusz (vezető személyek és szerepek) eltávolodását, kezelhetetlenné válását. S ez komoly dolog, hiszen ilyen fókusz nélkül kisebbségi társadalom nem működik. Az 1994-es magyarországi kormányváltás már veszteséget jelentett ebben az értelemben. A diskurzus változása, a latens üzenetek és a személycserék okán egy fontos magyarországi mentális/szimbolikus fókusz távolodott el.

A saját elit egy jelentős csoportjának mentális/szimbolikus elvesztése egyértelműen vezet a pólus másik oldalán jelentkező, a kisebbségi diskurzust változatlanul fenntartó elit fölértékeléséhez. A kormánybalépésből kimaradt elit lesz a leginkább elérhető, az értelmezhető és kezelhető mentális/szimbolikus fókusz. Paradox dolognak tűnhet, de tény: a nemzetiségi panaszokat jól előadó helyi politikus érzelmi/ideológiai szempontból vonzóbb, mint bármelyik RMDSZ miniszter vagy államtitkár.

A fent ismertetett magatartás azonban nem a cselekvések, hanem igazán csak az affektív azonosulások síkján működik. Ettől még a mindennapi életvezetés pragmatizmusa megmaradhat. Itt csak arról van szó, hogy merre húz a lenti társadalom szíve. Ha saját elitjén belül választania kellene, akkor nehéz helyzetbe kerülne. Mindennapi józan pragmatizmusa a kormánybalépők fele terelné, azonosulási igényei a továbbra is kisebbségi szöveget kínáló elit fele taszítják.

Sajnos, vagy szerencsére, nem kell választania, így a két csoport közti hatalmi küzdelmet nem a lenti társadalom dönti el.

A lenti társadalmat a kormányzásra vállalkozó elittől eltávolítja az „érzelmi” mozzanat: a román kormánnyal való tényleges kooperációt a lenti társadalom ösztönösen nem támogatja. Ezzel szemben az etnicitást hangoztató, a kormánybalépőket támadó elit diskurzusával érzelmi/ideológiai szinten szívesen azonosul, de ennél többre nem hajlandó. Ez utóbbi elit diskurzusát meghallgatja ugyan (alkalmi és affektív azonosulással), de abba az irányba nem lép, amelyet ez az ideológia mutat. Egy példa: a szembenállást valló elit a Cserehát ügyében szívesen vette volna a tömeges megmozdulásokat is. De abszurd vízióknak hatott az az óhaj, hogy minden székely ember gyalog,

szekéren, busszal, autóval (ti. ahogy tud) elmenjen Székelyudvarhelyre, és alkosson élő falat a Cserehát körül.

Az elit magatartásai

A kormánybalépés azzal az igen meglepő következménnyel járt, hogy a szó szoros értelmében leblokkolta az elit közéleti viselkedését és kezdeményezési potenciálját. Valójában 1997 az elit számára nem egyéb, mint a görcsök története. Pályák és cselekvési lehetőségek nyíltak, amelyeket – valamilyen rejtélyes oknál fogva – nem szabadott, nem illett nagy lendülettel fölállalni és befutni. Ha valaki mégis megtette, akkor jobbnak látta hallgatni vele. Mintha szégyen lenne, hogy valaki a román kormányban karriert fut be.

Magyarázat többféle van. Többek között az, hogy a kormánybalépést a lenti társadalom felemásan ítéli meg. De igazából az eliten belüli – mindmáig eldöntetlen – belépési vita blokkolta le az elitet. Senki nem tudott biztosan jót ígérni, s a menet közben születő eredményektől/kudarcoktól várta és várja a belépés vagy a kintmaradás meggyőző igazolását. Az eldöntetlen vita várakozást szült, s a várakozás mind a mai napig tart. Ezért van az, hogy a belépéskor nem születtek érvek, nem hangzottak el ígérek és vállalások, a menetközbeni munkáról nem születtek magyarázatok, az egy évi munkáról nem készült mérleg. Nem alakulhatott ki az a szerepkészlet sem, amelyet a kormánybalépők vagy az azt ellenzők a társadalmi nyilvánosságban következetesen játszhatnának. Az elmúlt egy évről nincsen elbeszélhető történet. Mindezek eredményeként a szélesebb társadalom egy évvel ezelőtt sem tudta, és ma sem tudja igazán, hogy az RMDSZ miért lépett be a kormányba, s hangadó vezetőinek egy másik része miért is találja ezt egyértelműen rossznak.

Bár a társadalmi nyilvánosságban a kormánybalépésről nincs történet, ez nem jelenti azt, hogy ez alatt az idő alatt az elittel nem történt semmi. A korábban részletesen tárgyalt kétpólusosság kialakulása mellett a lényegesnek mutakozó változások közül háromra hívjuk fel a figyelmet:

a. A kormánybalépő elit nyilvános viselkedése 1996 decembere után viszonylag gyorsan megváltozott. A kollektív és reprezentatív események (ünnepek, találkozók) száma csökkent, s az ilyen eseményeken jóval kevesebb vezető vesz részt, mint a korábbi években, és a résztvevők szereplése is visszafogottabb. Ehelyett beindították az egyéni - és sokkal pragmatikusabb - helyi találkozókat. Különösen a parlamenti képviselők egyike-másika aktív ezen a téren, de az államtitkárok egy része is. A találkozók vagy szakmai jellegűek, vagy pedig a képviselők klientúrájának formálását végzik. Ez a fejlemény egyértelműen a kormánybalépés következménye.

A kormányból kimaradt elitcsoport ezen a téren nagy hátrányba került. A még megszervezhető kollektív és reprezentatív találkozókat célozza meg, ezekből próbál kihozni mindent, amit lehet. Pragmatikus cselekvési területe jóval kevesebb van, diszkurzív síkon próbál erősíteni. Ennek tudható be, hogy a médiákban a kormányból kimaradt elitcsoport viszonylag nagy számban és gyakran van jelen.

b. Az elit mindkét pólusáról elmondható az, hogy kapcsolati tőkéit 1997 folyamán átrendezte és fókuszálta. Ez több szinten is kimutatható. Már látható az is, hogy a helyi gazdasági erők kezdtek orientálódni az egyik vagy a másik pólus fele. Ennél sokkal fontosabb jelenség azonban a bukaresti, magyarországi, még távolabbi anyagi, szimbolikus és információs kapcsolatok átrendeződése. A kormányba belépett elit mozgásteret nagyobb, Bukarest és Budapest fele egyelőre sikerrel játssza az „ide is, oda is, innen is, onnan is” játékot. („Innen jár, mert benne vagyunk; onnan jár, mert magyarok vagyunk”.)

Nagy előnyt és mozgásteret ad az, hogy a kettős játék a pozíciók és a javak juttatási praxisa terén nem követel kettős könyvelést. A „kormánybarát” országos szervezet egyidőben menedzseli a bukaresti és a budapesti forrásokból kapott szimbolikus és anyagi javak redisztribúcióját. A kormányból kimaradó elitcsoport számára a mozgásteret szűkebb. Számukra a magyarországi ellenzék, a Világszövetség, s ezeken keresztül a nyugati kapcsolatok egy része marad mozgósítható.

A kapcsolati tőkék átrendeződése és fókuszálódása talán a pártszervezési folyamat második fontos mozzanatának tekinthető.

c. A kormánybalépő elit a társadalmi nyilvánosságban csak igen kevésbé jeleníti meg elképzeléseit, és a be nem lépett elitcsoporttal való vitájában sem mutatkozik mindig meggyőzőnek és erősnek. Ennek ellenére a cselekvései, a döntései, a kulisszák mögötti viselkedései, és nem utolsósorban a magyarországi elitekkel szembeni magatartásai azt az üzenetet sugallják, hogy „meg tudom csinálni, amire vállalkoztam”, „egyedül is képes vagyok végigvinni ezt a kormányzási játékot”, „bízzatok rám, én tudom, hogy hogyan kell csinálni”, „ez az én játékom” stb.

Ez a magabiztosság deklaratív módon soha sehol nem jelenik meg, zártkörű és bizalmas helyzetekben azonban a viselkedés, a beszédmód, a hangnem mindig kihangsúlyozza ezt az üzenetet. Ezt látva a tárgyilagos szemlélő óhatatlanul úgy fogalmaz, hogy „ezek alaposan elbízták magukat”. Nem az eredményt, hanem a kompetenciát, a „mi tudjuk csinálni ezt, nem kell más” elvének hirdetését illetően. Csak idő kérdése – kormányban maradás esetén -, hogy ez a magatartás a társadalmi nyilvánosságban is megjelenjen.

A felsorolt három mozzanat arra utal, hogy a kormányba belépett elit – a kisebbségi helyzet által kitermelt kormányzati pozíciók elfoglalása nyomán – folyamatosan erősödött. Ez adhat magyarázatot arra, hogy mindmáig nem igazán törődik saját háttere biztosításával. Sem tájékoztatással, sem érvekkel nem próbálja a lenti társadalmat maga mögé felsorakoztatni. Főlényhelyzete (vagy tájékozatlansága?) alapján belemegy abba, hogy a kormányból kimaradt, a kisebbségi diskurzus radikális formáját föl vállaló elit egyre fokozódó mértékben váljon affektív/ideológiai fókusszá a lenti társadalom számára.

Magyarország mint idegen terep

Magyarország a romániai magyar társadalom tagjai számára egyre fokozottabb mértékben idegen tereppé válik. Ez két dolgot jelenthet, attól függően, hogy egy személy, egy réteg mit akar, mit szeretne elérni. Egyrészt idegen mint olyan világ, amelyet meg kell célozni, amelybe át kell költözni, amelybe mindenáron bele kell illeszkedni. Ezt a világot el kell sajátítani, nem elég kísérletezni, játszodozni vele. Másfelől idegen mint olyan világ, amely nem az enyém, nem elérhető, amelyből minél nagyobb hozamot kell kivenni, s aztán otthagyni.

Igen fontos annak hangsúlyozása, hogy **egyik magatartás sem adaptációs magatartás**. Mindkettő az igen erős határral számol, amelyet minden pillanatban érzékelni kell. Vagy átlépni, vagy az innenső felén maradni. A választás nem alkalmi, nem azonnali, nem véletlenszerű, hanem nagyon is megtervezett stratégia. Ez „nem a mi világunk”, ehhez az idegen világhoz a mi világunk nem közelít, ezt csak egyénileg lehet megoldani, a relációt egyénileg kell kezelni, mert ez „a két világ nem közeledik egymáshoz”, nem teremődnek olyan szerkezeti közeledések, amelyek mozgásteret adnának az egyéni cselekvéseknek. Az eddig teremtett szerkezeti kapcsolatok a határ tényéből profitálnak, ezért az aszimmetriát erősítik. Nincs strukturális közeledés, a lenti társadalom úgy látja, hogy az érdek néha átjön, de a szerkezet nem. „Átdobások” vannak és nem átnyúló szerkezetek. Ezért hangsúlyozottan előtérbe kerül **a helyzetek egyéni kezelése**. Lehetnek más elképzelések, más tervek, esetleg már más gyakorlatok is, de az itteni érzékelés az aszimmetria erősödésére utal.

A fentebb leírtak a lenti társadalom érzékelései. A lenti társadalom ma nem bízik a szerkezeti közeledésben. A határon átnyúló régiók és a testvértelepülések akciója lentről nézve legfeljebb a megyei tanácselnökök és polgármesterek zártkörű bulijának látszik.

II.

Az elmúlt egy év kapcsán olyan változásokról, jelenségekről is beszámolhatunk, amelyek a kisebbségi lét igen fontos komponensei, de amelyek ugyanakkor nem a kisebbségi helyzet folyamán, hanem az országot, a tágabb régiót érintő gazdasági, közéleti, politikai változások (makrofolyamatok) eredményei. Ezek a változások és jelenségek sokkal közelebb állnak a mindennapi életvezetés pragmatikus szférájához, mint az első részben elemzett, többnyire a társadalmi nyilvánosságban, a szimbolikus szférában fellelhető úgynevezett „nemzetiségformáló” aspektusok.

Helyzetben a technokrata elit

A legfontosabb szerkezeti változás kétségkívül a helyi és a regionális technokrata elit megerősödése. Szórványvidéken ez a folyamat már korábban elkezdődött, tömbmagyar vidéken azonban az „elvtársi blokk” leváltására csak 1997-ben nyílt először alkalom. A helyi és regionális technokrata elit nem az RMDSZ köpenyéből bújott elő. Ez a réteg olyan 40 és 50 év közötti személyekből áll, akik 1989 előtt mérnökként a vállalatok és hivatalok vezetésének második-harmadik vonalában, mintegy „tartalékban” dolgoztak, és 1989 után az elsők között indítottak vállalkozásokat. Ez a réteg 1989 óta láthatatlanul erősödött. Az 1996 évi helyhatósági választás és az RMDSZ kormánybalépése ezt a réteget a szó szoros értelmében véve helyzetbe hozta. A helyi tanácsokba való bekerülés pozíciókat eredményezett, a kormánybekerülés pedig igen jelentős tervezési, cselekvési és – ami Romániában talán a legfontosabb – ügyintézési biztonságot adott számukra. Nyíltan bevallják, hogy sokkal bátrabbak, bár azt is hangoztatják, hogy a kormányzati részvétel megszakadhat, s „most kell kihasználni az alkalmat”, „addig kell lépni, amíg lehet”.

Ez a technokrata elit három fontosabb területen nyert teret az elmúlt évben.

Egyik megjelenési terük a helyi tanács, ahol a helyhatósági választások alkalmával a „régii” gyárigazgatói elitet mennyiségileg visszaszorították, a tanácson belüli szerepüket pedig korlátozták. Ugyanakkor a helyi tanácsokból gyakorlatilag teljesen kiszorították a korábbi humán elitet (a megyei tanácsokból még nem).

A második érvényesülési terület: 1997 folyamán viszonylag gyors ütemben váltották fel az intézményekben is a „régii” vezetőket (magyarokat és románokat egyaránt). Térnyerő munkájukban jelentős szövetségeseiket találnak azokban a 30 év körüli pénzügyi, gazdasági, jogi végzettségű szakemberekben, akik nem foglyai az 1989 előtti rutinoknak, képzettek, pragmatikusak, és ezért gyorsan haladnak előre a hivatali/vállalkozói ranglétrákon (megyei hivatalok, bankok, még állami tulajdonban lévő vállalatok). Ez a réteg a már pozíciót szerzett és anyagi háttérrel is rendelkező technokrata elit számára egyfajta holdudvarat jelent. Az egészen biztosnak látszik, hogy ez a réteg a közeljövőben esedékes, helyi és regionális érdekeltségű privatizációk után a gazdasági társaságok menedzsmentjében kulcsszerepet kap.

A technokrata elit térnyerésének harmadik területe közvetlenül a kormánybalépés következménye. Romániában megyei szinten ma is mintegy negyven központi alárendeltségű hivatal működik. Ezek vezető pozícióit a kormánykoalíció pártjai ugyanúgy felosztották egymás között, mint az országos intézmények vezető pozíciót. Az RMDSZ így egész sor megyei kulcspozícióhoz jutott, olyan területeken mint a prefektúrák, az Állami Vagyonalap megyei hivatalai, megyei pénzügyi hivatalok, megyei kereskedelmi kamarák stb. (vagyis: a párt-alapon végzett kádercsere sok esetben etnikai cserét is jelentett). Ugyanez a folyamat játszódott le az állami tulajdonú vállalatok igazgatótanácsi helyeivel. A 40-70%-nyi állami tulajdon képviselője sok helyen a magyar technokrata elitből, vagy az annak holdudvarát képező fiatalabb korosztályból került ki.

A helyi és regionális elit helyzetbe kerülése kapcsán feltétlenül hangsúlyoznunk kell három olyan mozzanatot is, amely nem járt együtt ezzel a helyzetbe kerüléssel. Ezek miatt a helyzetbe került technokrata elitek mozgásteret egyelőre jelentősen beszűkül.

Elsőként azt kell említenünk, hogy 1996-1997-ben váratlanul sok pozíció vált elérhetővé a technokrata elit számára (generációs váltás, etnikai váltás). Ezért nem volt szükség arra, hogy a technokrata elit igazán lobbyvá szerveződjön, a pozíciók elnyerése egyéni utakon is sikeresnek bizonyult. Ennek két következménye van. Egyrészt az, hogy a technokrata elit nem foglalja el és nem használja ki a csoportos jelenlét olyan „kész” fórumait, mint például a Kereskedelmi Kamara. Másrészt nem törekszik arra, hogy ő maga hozzon létre hosszú távú célokat követő, regionális vagy helyi információs vagy fejlesztési struktúrákat (innovációs park, befektetési társaság, információs központ stb.). Ezért a technokrata elit továbbra is diffúz, formálódó állapotban marad.

A másik meglepő jelenség a helyi legitimitás hiánya. A technokrata elit a társadalmi nyilvánosságban gyakorlatilag nem jelenik meg. Ha az e csoporthoz tartozó személyek néha (egyéenként) megjelennek a társadalmi nyilvánosságban, akkor a humán elit magatartásait, beszédmódját igyekeznek (nem túl sikeresen) utánozni. A köztudatban ez az elit nem létezik, sem az országos sem a regionális nyilvánosság szintjén. Ez annál is meglepőbb, mert a regionális médiákat ez az elit lassan elfoglalja.

A harmadik – talán leginkább elgondolkodtató – mozzanat az, hogy a magyarországi elit csoportjai (pártelitek, médiaelit, gazdasági elit stb.) továbbra sem hajlandók partnerként kezelni ezt a technokrata csoportot. A mai magyarországi elitek ma is ugyanahhoz a romániai magyar „fogadófelülethez” fordulnak, amelyhez 1989 után mindig is fordultak. Erre persze lehet azt mondani, hogy a magyarországi elitek számára (kivéve a humán elit egy kis csoportját) ez a régió nem igazi érdekszféra, a feladatokat le kell tudni, és ezért „mindig azzal fognak kezni, aki a sorban a legelső helyre áll”. A technokrata elit pedig álljon az első helyre, ha fogadófelület kíván lenni.

Belső tagolódás

Az elmúlt év a romániai magyar társadalmon belül (akárcsak a román társadalom egészében) fokozta az erőteljes belső rétegződést. Megjelentek jól azonosítható prosperáló csoportok és jól azonosítható leszakadó rétegek. Az 1997-es gazdasági nehézségek láthatóvá tették az alsó és a felső rétegeket helyi és regionális szinten egyaránt. Egy modelljellegű, úgynevezett tömbmagyar régióban végzett vizsgálataink szerint 12-15%-ra tehető a megugrók, illetve a véglegesen leszakadni látszó aránya. A középben lévő 70% tagolódása még nem látszik, elsősorban azért, mert korábbi beidegződéseik nyomán az emberek tudatosan is, ösztönösen is rejtik vagyonuk és életvezetésük átlagtól eltérő elemeit (akár szegényről, akár gazdagról van szó).

Ez a rétegződés a makrofolyamatok terméke, s nem a nemzetiségi helyzet direkt következménye. Gondot jelent az, hogy a társadalmi tagolódás a társadalmi nyilvánosságban nem artikulálódik (a román nyilvánosságban ez az artikulálódás sokkal hangsúlyozottabb). Nem készülnek felmérések, és a hivatalos statisztikák sem kerülnek nyilvánosságra. Gyakorlatilag csak indirekt módon lehet következtetni a leszakadók társadalmi összetételére.

Ez a „társadalmi hallgatás” – az elszegényedőket illetően – további negatív következményekkel jár. Romániában a szociális háló kialakítása még mindig várat magára, a romániai magyarságon belül pedig – a helyzettel való szembenézés elmaradása okán – a réteggjellegű vagy regionális szociális programok kicsik, alkalmoszerűek és esetlegesek.

Humán elit a peremen

Az 1997-es évben tovább romlottak annak a humán képzettségű elitnek a pozíciói, amely az oktatási és művelődési intézményekben dolgozik (és amely az SZKT, a SZET és országos intézmények körén kívül van). Ma már gyakorlatilag senki nem vitatja, hogy a művelődési házak „művelődési tevékenysége” csökkent, az iskolákban a képzési

színvonal évről évre csökken. Ez a változás azért lényeges, mert korábban ez a humán elit képezte gyakorlatilag a romániai magyar társadalom tényleges „gerincét”.

Több oka is van annak, hogy ez az év felgyorsította a humán elit peremre sodródását. Gazdasági okokra vezethető vissza az oktatási és a kulturális intézmények rossz anyagi helyzete. Tapasztalataink szerint a humán képzettségű elit mintegy kétharmadáról mondható el, hogy minden közéleti tevékenységtől visszahúzódott, és intézményi munkáját is csak a kötelező alapszinten látja el. Az egyharmad pedig gyakorlatilag csak a másodállásban végzett feketemunkára koncentrált (első-sorban óraadás). Az ezen intézményekbe kerülő fiatal végzősök pedig eleve átmeneti helynek tekintik ezeket az intézményeket.

Mivel nincsen jele annak, hogy ezekbe a művelődési és képzési intézményekbe a mai helyzettel számot vető menedzserek kerüljenek, a helyi és regionális elitnek ez a rétege lassú peremre sodródásra van ítélve. Ez az év kihangsúlyozta ezt a trendet. Ez egy úgynevezett „belső bomlás”, amely nem a kisebbségi helyzetből fakad, és kezelésére sem adható „kisebbség-specifikus” megoldási javaslat.

* * *

Magyar-magyar vonatkozásban a kormánybalépéssel a reláció nem egyértelműbbé vált, hanem csak bonyolódott. Ezt nyilván lehet a dolgok természetes folyásának, a makrojelenségek hatásának, az előbb-utóbb mindenhol felbukkanó pragmatizmusnak is tulajdonítani. De lehet azt is mondani, hogy a posztkommunista országokban a társadalmi folyamatok csak egyre bonyolultabbak lehetnek. Ez lehet jó hír a társadalomkutatónak (ismét munkája lesz?), de nem igazán kedvező a politikusnak. A reláció bonyolultabbá válása tulajdonképpen azt jelenti, hogy nincs egységes, alkalmanként működtethető és felületi (olcsó) kezelési eljárás a magyar-magyar viszony rendezésére. A reláció túlságosan sok szálon épül ahhoz, hogy a politikusok egy-egy magyar-magyar csúcson a helyükre rakhatnák a dolgokat. Amint láthattuk, több fontos társadalmi jelenség nem a kisebbségi helyzet ter-

méke, miközben a kisebbségi helyzet is újabb és újabb „társadalmi termékekkel” lép meg bennünket. Az nyilvánvalónak látszik, hogy a sokszintű magyar-magyar reláció nem mesélhető el, nem értelmezhető (és nem kezelhető) egyetlen történettel. A romániai magyar társadalom elmúlt másfél évét végiggondolva azt kell mondanunk: ma már az sem egészen biztos, hogy a magyar-magyar relációt kifejező/hordozó sokféle történet közül a politikai a legfontosabb.